

Artur Tyński

Uniwersytet Śląski, Kolegium Indywidualnych Studiów Międzyobszarowych
orcid.org/0000-0002-1220-5930

Energetyka w służbie polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

Streszczenie

W artykule wskazano znaczenie, jakie mają surowce energetyczne w polityce międzynarodowej Federacji Rosyjskiej. W pierwszej części tekstu omówiono ogólne tło historyczne. Następnie scharakteryzowano szczegółowo rozwój infrastruktury energetycznej wybudowanej w okresie ZSRR oraz opisano sytuacje, w których Moskwa wykorzystywała surowce energetyczne, by wywrzeć wpływ na politykę państw trzecich. Ostatnia część tekstu dotyczy niedawno zakończonej oraz dalej budowanej infrastruktury energetycznej.

Słowa kluczowe: rosyjska polityka zagraniczna, rosyjska energetyka, Nord Stream

W przeszłości dynastie oraz państwa prowadziły pomiędzy sobą rywalizację o strategicznie oraz gospodarczo istotne terytoria. Często kluczem określającym wartość danego terenu był dostęp do występujących na nim pewnych dóbr naturalnych. Mogły to być szczególnie żyzne połacie czarnoziemów, dostęp do rzeki będącej szlakiem komunikacyjnych, występowanie istotnych gospodarczo surowców. Nową jakość przyniosła, umownie rozpoczęta w 1760 r., rewolucja przemysłowa. Najpierw na terenie Imperium Brytyjskiego, a następnie kolejnych krajów. Zmiany, które wiązały się z nastaniem rewolucji przemysłowej, rozprzestrzeniły się przez Europę Zachodnią oraz Stany Zjednoczone na niemal cały glob ziemski.

Jedną z nowości związanych z dynamicznym rozwojem gospodarczym oraz technologicznym było rosnące zapotrzebowanie na surowce energetyczne. Z uwagi na dostępność surowców na terenie Wysp Brytyjskich początkowo były nimi drewno, torf, wielorybi tran oraz węgiel. Dzięki opracowaniu technologii rafinacji ropy przez Ignacego Łukasiewicza w roku 1853 oraz późniejszemu rozwojowi imperiów naftowych rodów Rockefellerów, Samuelów i Noblów do

grona istotnych surowców energetycznych dołączyła ropa naftowa. A z czasem także gaz ziemny.

Na przestrzeni lat położenie geograficzne państw rosyjskich (Cesarstwa Romanowów, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Federacji Rosyjskiej) wiązało się z dogodnym dostępem do wielu surowców energetycznych (drewno, węgiel, ropa naftowa, gaz ziemny, uran, pluton). Z tego powodu energetyka zajęła ważne miejsce w budżecie państwa rosyjskiego (w roku 2017 aż 40% rosyjskiego PKB miało swoje źródło w eksporcie samej ropy naftowej¹). Ponadto, za sprawą korzystnie prowadzonej wewnętrznej polityki gospodarczej (w kwestii surowców energetycznych) oraz dyplomacji, energetyka stała się istotnym orężem w rękach moskiewskich decydentów.

Początków historii nowoczesnej, rosyjskiej energetyki oraz jej związków z polityką międzynarodową można doszukiwać się w realizacji przez Alfreda oraz Emanuela Noblów pierwszego rurociągu na terenie kraju. Zadaniem rurociągu było obniżenie kosztów oraz ułatwienie przesyłu ropy naftowej ze wschodu (z roponośnych pól wokół azerskiego Baku) w kierunku niemieckim, gdzie następnie była sprzedawana w rodzącym się niemieckim przemyśle motoryzacyjnym (który w odróżnieniu od francuskiego przemysłu motoryzacyjnego od samego początku był nastawiony na wykorzystanie ropy naftowej, jako głównego paliwa dla samochodów, były to fabryki Nicolasa Augusta Otta, Gottlieba Daimlera, Wilhelma Maybacha, Karla Benza, Rudolfa Diesla²). Rurociąg został otwarty do użytku w roku 1905³, w zamian za co Emanuel Nobel dostał od cesarza Rosji Mikołaja II Romanowa obywatelstwo rosyjskie oraz miano monopolisty w obrębie granic Imperium Rosyjskiego. Operująca na kaukaskich złożach ropy rodzinna firma Noblów, czyli Branobel, była największym przedsiębiorstwem naftowym w Europie. Według sprawozdania z 1909 r., Branobel był posiadaczem ponad 420 magazynów ropy naftowej na obszarze od Warszawy do Władywostoku⁴. Okres Wielkiej Wojny (1914–1918) najpierw skutkowało rosnącym popytem na produkty rodzinnego przedsiębiorstwa (ropa, benzyna, smary, silniki diesla), a następnie nacjonalizacją przeprowadzoną przez zwyciężców w rewolucji październikowej bolszewików⁵.

Właściwe wykorzystanie energetyki w celu prowadzenia polityki międzynarodowej, ma miejsce dopiero po dokonaniu industrializacji kraju przez komunistów po II wojnie światowej (1939–1945). Aleksiej Kosygin będący najpierw wicepremierem, a następnie premierem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich był prowodyrem polityki infrastrukturalnej Moskwy, która okazała się kluczowa dla późniejszej polityki energetycznej. Zaproponował on, aby opleść Europę Środkowo-Wschodnią, a później także kraje Europy Zachodniej,

¹ W. Konuńczku, *Najlepszy sojusznik Rosji*, Warszawa 2012, s. 9.

² A. Krajewski, *Krew cywilizacji: biografia ropy naftowej*, Kraków 2018, s. 50.

³ Ibidem, s. 128.

⁴ Ibidem, s. 129.

⁵ Ibidem, s. 131.

infrastrukturą przesyłową gaz ziemny oraz ropę naftową. W ten sposób planował łączyć gospodarcze rynki Europy z rosyjskimi surowcami⁶.

Według Kosygina kluczowym zagadnieniem było takie poprowadzenie infrastruktury, aby umożliwiała ona przesył surowców ze wschodu na zachód, jednocześnie nie komunikując na linii północ – południe obszaru Europy delimitowanego Morzem Adriatyckim, Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym. W trakcie trwania Układu Warszawskiego miało to zapobiec ewentualnej pomocy, którą mogłyby udzielać sobie państwa skonfliktowane z Kremlem. Zgodnie z wymienionymi pryncypiami Związek Radziecki wybudował gazowy system Sojusz oraz naftowy system Przyjaźń. Współcześnie według tych samych zasad były budowane systemy Jamał, Nord Stream I oraz Turkish Stream. Co ciekawe, za zachodnią granicą Polski infrastruktura przesyłająca rosyjski gaz już jak najbardziej łączy regiony na linii północ – południe (gazociąg OPAL). Omawiając ten temat, należy pamiętać, że kraje Europy Zachodniej (zwłaszcza Republika Federalnych Niemiec, Republika Austriacka, ale także Republika Francuska, Republika Włoska) wyrażały swoje poparcie dla wymienionych projektów. W kontekście budowy systemu Sojusz powodowało to wyłam w obrębie państw zrzeszonych w Sojuszu Północnoatlantyckim. Przy okazji gazociągów Nord Stream II oraz Turkish Stream wiązało się to z wyłamaniami spośród krajów prowadzących sankcję wobec Federacji Rosyjskiej w związku z rosyjską agresją na Ukrainę.

Z uwagi na ciężar finansowy związany z budową pierwszych rur łączących wschód z zachodem państwa tranzytowe wschodzące w skład Układu Warszawskiego zgodziły się współdzielić koszty inwestycji. W zamian dostały obietnice stałych i tanich dostaw surowców (stąd nazwa gazociągu: Sojusz). W identyczny sposób utworzony w 1973 r. państwowy koncern paliwowy Sojuzgazexport pozyskiwał zachodnie rozwiązania technologiczne oraz niezbędne maszyny przemysłowe w zamian za ofertę przyszłych, atrakcyjnych dostaw gazu. Już w roku 1978 gaz ziemny popłynął z Orenburga do krajów Układu Warszawskiego i dalej do Republiki Austriackiej, Republiki Federalnych Niemiec i Republiki Włoskiej⁷. Co roku tłoczono Sojuszem 28 mld m³ gazu ziemnego, z czego połowa trafiała do krajów zachodnich, a połowa do krajów bloku państw komunistycznych. Początkowo gaz dla państw komunistycznych był pompowany za darmo w zamian za robociznę, a następnie po korzystnych cenach. Z uwagi na sukces gazociągu Sojusz kolejnym celem miała być budowa w latach 1995–2006 gazociągu jamalskiego⁸, mającego połączyć bogate złoża Półwyspu Jamalskiego z Europą Zachodnią, a także podwoić transport gazu ziemnego na zachód. Głównym beneficjentem gazu przesyłanego za pomocą gazociągu jamalskiego została Republika Federalnych Niemiec.

⁶ Ibidem, s. 251.

⁷ Ibidem, s. 252.

⁸ <https://www.europolgaz.com.pl/o-gazociagu/historia-budowy> [dostęp: 10.01.2020].

Poza gazem ziemnym Rosjanie eksportują na zachód ropę naftową, a dzieje się to za pomocą systemu rurociągów Przyjaźń. Decyzja o budowie Przyjaźni została zawarta 18 grudnia 1959 r. na 10. Sesji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Projekt dotyczył budowy ropociągów łączących kraje Układu Warszawskiego z sowiecką ropą naftową⁹. Celem, podobnie jak w przypadku gazu ziemnego, była z jednej strony budowa popytu na posiadany przez Moskwę surowiec, a więc pokaźne oraz długoterminowe wpływy do budżetu, a z drugiej uzależnienie państw wspólnoty socjalistycznej od sowieckiego surowca, a więc wzmocnienie wpływów Kremla. Istotne były także względy militarne. W przypadku wybuchu konfliktu pomiędzy państwami NATO a Układem Warszawskim system Przyjaźń miał być gwarancją zaopatrzenia sowieckich wojsk w niezbędne produkty ropopochodne (paliwa, smary etc.). Rozpoczęta w Almietjewsku (Tatarstan) rura przebiega przez Rosję aż do węzła w Unieczy, gdzie ropociąg się rozwidla. Północna nitka biegnie przez Białoruś (Nowopłock) do Litwy (Możejki) oraz Łotwy (Ventspils). Główna część rury przebiega dalej na zachód, by w białoruskich Mozyrach ponownie się rozgałęzić. Północna Przyjaźń biegnie przez Polskę (Adamowo, Płock, Gdańsk) do dawnych Niemiec Wschodnich (Schwed, Rostock, Lipsk). Południowa Przyjaźń zasila Ukrainę (Brody, Chersoń, Odessa), Węgry (Százhalombatta), Słowację (Bratysława), Czechy (Litvinov, Kralupy), Austrię, Węgry, Słowenię i Chorwację¹⁰.

Budowa tak rozległej sieci ropociągów (traktowanej jako największa na świecie, na która składa się ok. 8900 km rurociągów, transportujących każdego roku ok. 66,5 mln t ropy naftowej) wiązała się z wielkim rozwojem przemysłu naftowego w tej części świata. Na linii ropociągu powstawały kolejne rafinerie, a także przedsiębiorstwa zajmujące się obróbką oraz dystrybucją ropy naftowej. Ropa naftowa z różnych rejonów świata charakteryzuje się różną specyfikacją. W związku z tym całe gałęzie przemysłu oraz usług, opierające swoją działalność na ropie naftowej, są uzależnione od surowca z kierunku wschodniego¹¹.

Gdy nastąpił upadek bloku państw komunistycznych, wybudowana infrastruktura oraz mapy mentalne wśród decydentów krajów kupujących surowce z kierunku wschodniego, pozwoliły wdrożyć tzw. doktrynę Falina-Kwiecińskiego (ostatni sowiecki ambasador w Republice Federalnych Niemiec). Zakłada ona, że funkcję, którą dotychczas spełniała Armia Czerwona, wywierając wpływ na politykę krajów ościennych, w nowych warunkach powinien zająć eksport surowców energetycznych – ropy naftowej oraz gazu ziemnego – niezbędnych do funkcjonowania współczesnego przemysłu oraz gospodarki¹².

⁹ <https://www.energetyka24.com/szorstka-przyjazn-55-lat-funkcjonowania-ropociagu-druzba-analiza> [dostęp: 10.01.2020].

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² J. Wiech, *Energiewende: nowe niemieckie imperium*, Warszawa 2019, s. 74.

Przykładami prób wywierania wpływu na politykę państw ościennych, za sprawą eksportu surowców energetycznych, są niespodziewane przerwy w przesyłce gazu ziemnego w trakcie wielu ważnych wydarzeń: wizyty prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa w Polsce (2017 r.), warszawskiego szczytu NATO 2016¹³, oddania do użytku gazoportu w Świnoujściu¹⁴, rekordowych pod względem mrozu miesięcy zimowych oraz podczas nocy sylwestrowej roku 2009, gdy Rosjanie zakręcili ostentacyjnie kurek z gazem biegnącym do Ukrainy¹⁵. Na przykładzie ropy naftowej można przywołać sytuację z kwietnia 2019 r., gdy białoruska spółka Belneftekhim poinformowała, że w systemie ropociągów Przyjaźń była pompowana ropa naftowa z dużym stężeniem chloru, co narażało rafinerie na awarię. Jest to szczególnie doniosłe dla uzależnionej od swoich rafinerii gospodarce Białorusi (ropa trafiła do rafinerii znajdującej się w Mozyrz, gdzie doprowadziła do natychmiastowej korozji jednej z instalacji¹⁶). Sytuacja jest istotna zwłaszcza w kontekście nieustająco prowadzonych rozmów na temat potencjalnej integracji Związku Białorusi i Rosji w jeden organizm państwowy¹⁷. Pięć dni później operator polskiego odcinka Przyjaźni, czyli PERN, również wykrył zanieczyszczenie i wstrzymał odbiór. Podobną decyzję podjął ukraiński odpowiednik, to znaczy UkrTransNafta. Sytuacja spowodowała, że przepompowana ropa była bezużyteczna do czasu oczyszczenia (pierwsza polska oczyszczalnia ropy naftowej została oddana do użytku po tej sytuacji). Kolejnym przykładem są nierynkowe praktyki w trakcie uzgadniania kontraktów na przesył oraz zakup surowców ze słabszymi bądź wrogimi sobie klientami. W ten sposób gaz ziemny kupowany przez Rzeczpospolitą od Rosji na podstawie umowy gazowej był najdroższym w Unii Europejskiej¹⁸. Różnice w traktowaniu klientów przez Kreml dobrze widać także na przykładzie umów tranzytowych, w ramach których Polska zarabia na tranzycie rosyjskiego gazu na zachód rocznie 21 mln zł, gdy zyski Ukrainy w ostatnich latach oscyływały pomiędzy 2 a 3 mld dol. w skali roku¹⁹.

Niemniej, pomimo wspomnianych negatywnych zagrywek realizowanych przez Kreml, rosyjski gaz dalej z uwagi na geografie oraz infrastrukturę jest najprostszym, a teoretycznie także najtańszym do przetransportowania. Szybko zostało to zauważone przez niemieckich polityków, którzy postanowili oprzeć transformację energetyczną swojego kraju o rosyjski surowiec. Preludium dla

¹³ Ibidem, s. 74.

¹⁴ <https://www.energetyka24.com/przypadkowe-problemy-gazociagu-jamalskiego-w-przededniu-wizyty-trumpa-w-polsce-komentarz> [dostęp: 3.01.2020].

¹⁵ <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/polska-chwilowo-bez-rosyjskiego-gazu/> [dostęp: 3.01.2020].

¹⁶ <https://www.energetyka24.com/szorstka-przyjazn-55-lat-funkcjonowania-ropociagu-druzba-analiza> [dostęp: 10.01.2020].

¹⁷ <https://www.rp.pl/Biznes/304209974-Brudna-ropa-z-chlorem-w-rurociagu-Przyjazn> [dostęp: 3.01.2020].

¹⁸ Raport Najwyższej Izby Kontroli, nr 19/2013/P/11/184, s. 15.

¹⁹ P. Maciążek, *Stawka większa niż gaz*, Warszawa 2018, s. 59.

tej decyzji był kryzys naftowy z 1973 r., gdy państwa zrzeszone w Organizacji Arabskich KrajóW Eksportujących Ropę Naftową (OAPEC) zdecydowały się nałożyć embargo na dostawy ropy naftowej dla krajów, które wsparły Izrael w wojnie Jom Kippur. W ten sposób został spowodowany kryzys ekonomiczny, który szczególnie mocno uderzył w państwa Europy Zachodniej oraz Stany Zjednoczone. Ceny baryłki ropy naftowej wzrosły wtedy z poziomu ówczesnych 2 dol. do prawie 15 dol.²⁰ Nie minęła nawet dekada, gdy w 1979 r. ponownie doszło do kryzysu naftowego, tym razem jeszcze mocniejszego, w związku z napiętą sytuacją w Iranie. Cena ropy naftowej podskoczyła z 10 do 24 dol. za baryłkę²¹. W takim kontekście doszło do publikacji książki *Zwrot energetyczny. Wzrost i dobrobyt bez ropy i uranu*, w której autorzy: Florentin Krause, Hartmut Bossel oraz Karl-Friedrich Muller-Reißmann domagali się radykalnej zmiany polityki energetycznej Republiki Federalnych Niemiec, mającej polegać na odejściu od surowców kopalnych na rzecz odnawialnych źródeł energii. Równolegle w latach 80. XX w. doszło do dynamicznej popularności środowisk ekologicznych, postulujących globalne działania na rzecz poprawy klimatu w związku z zauważalnymi anomaliami klimatycznymi, polegającymi najpierw na ochłodzeniu, a następnie nagłym ociepleniu klimatu. Rozwój wspomnianych ruchów zbiegł się jeszcze z odkryciem dziury ozonowej (1982), a także z katastrofą w elektrowni jądrowej w sowieckim Czarnobylu (1986) oraz katastrofą tankowca Exxon Valdez, która skutkowała śmiercią 250 tys. morskich ptaków, prawie 3 tys. wydr, 300 fok, 247 orłów i 22 orek (1989)²².

Zbieg tyłu towarzyszących sobie na przestrzeni 20 lat okoliczności dał niemieckim politykom legitymację do ryzykownej, drogiej, ale niezbędnej decyzji o rozpoczęciu *Energiewende* –niemieckiej transformacji energetycznej, będącej głównym beneficjentem taniego, rosyjskiego gazu.

U progu XXI w. rząd kanclerza Gerharda Schrödera (1995–2005) zdecydował o wyłączeniu pierwszych reaktorów jądrowych²³, przygotował legislację pod przyszły rozwój przedsiębiorstw mających zająć się produkcją technologii odnawialnych źródeł energii (*Erneuerbare-Energien-Gesetz*). Dwa tygodnie przed przegranymi przez siebie wyborami parlamentarnymi (co zapowiadały liczne sondaże) kanclerz Schröder podpisał pierwsze porozumienia dotyczące budowy gazociągu Nord Stream I, który biegnąc po dnie Bałtyku, połączył Niemcy oraz Rosję z pominięciem krajów tranzytowych. Nord Stream I składający się z dwóch rur umożliwił przesył 55 mld m³ gazu rocznie, tym samym perspektywnie wiążąc niemiecką transformację energetyczną z rosyjskim gazem. Jest to niskoemisyjne paliwo dla bloków gazowych, których zadaniem jest stabilizacja

²⁰ J. Wiech, op. cit., s. 11.

²¹ Ibidem, s. 12.

²² Ibidem, s. 13.

²³ www.biznesalert.pl/atom-energiewende-oze-niemcy-energetyka/ [dostęp: 3.01.2020].

odnawialnych źródeł energii w ramach niemieckiego miksu energetycznego²⁴. Rozpoczynając swoje rządy, kanclerz Angela Merkel udzieliła gwarancji pokrycia kosztów projektu budowy drugiej nitki gazociągu północnego, czyli Nord Stream II, natomiast były kanclerz Gerhard Schröder najpierw dołączył do rady nadzorczej spółki Nord Stream AG, następnie w 2016 r. stanął na czele spółki Nord Stream 2 AG, by już od roku 2017 być szefem rady dyrektorów Rosnieftu²⁵.

Poza Schröderem rosyjskie koncerny energetyczne pozyskały także innych polityków SPD, takich jak np. Henning Voscherau (od 2012 r. szef Rady Dyrektorów spółki South Stream Transport AG), Heino Wiese (szef kampanii wyborczej kanclerza Schrödera, aktualnie powiązany z austriacką OMV współfinansującą projekt Nord Stream II), Marion Scheller (urzędniczka w Ministerstwie Gospodarki, od 2016 r. w spółce Nord Stream 2 AG)²⁶.

Aby zrozumieć rosyjskie działania na rynku gazowym, należy spojrzeć na wewnętrzny rynek energetyczny głównego partnera handlowego dla Rosjan w kontekście gazu ziemnego – mam na myśli miks energetyczny Republiki Federalnych Niemiec. Niemieckie zapotrzebowanie na prąd w roku 2018 wyniosło 228 GW. Miks energetyczny Niemiec przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Miks energetyczny RFN

Źródło energii	Ilość energii
Elektrownie wiatrowe na lądzie	52,7 GW
Elektrownie wiatrowe na morzu	5,9 GW
Elektrownie fotowoltaiczne	45,3 GW
Elektrownie biomasowe	7,7 GW
Elektrownie wodne	5,5 GW
Elektrownie węglowe	45,4 GW
Elektrownie atomowe	9,5 GW
Elektrownie gazowe	29,6 GW
Bloki naftowe	4,3 GW

Źródło: J. Wiech, op. cit., s. 19.

Politycy niemieccy docelowo dążą do wyłączenia elektrowni węglowych (do roku 2038) oraz atomowych (do 2022 r.), jednocześnie inwestując w bloki gazowe. Według wyliczeń prof. Konrada Świrskiego (Politechnika Warszawska) będzie wiązało się to ze wzrostem zapotrzebowania niemieckiego na gaz ziemny

²⁴ J. Wiech, op. cit., s. 14.

²⁵ www.energetyka24.com/ulubiony-niemiec-kremla-czyli-rosyjska-kariera-gerharda-schrödera-komentarz [dostęp: 3.01.2020].

²⁶ Ibidem.

z poziomu aktualnych 88 mld m³ do 133 mld m³ w skali roku²⁷. W tym momencie Niemcy importują 120 mld m³ gazu ziemnego, co powoduje 32 mld m³ gazu nadwyżki na rynku niemieckim. W ten sposób Niemcy, nie posiadając własnych bogatych złóż gazowych, stali się eksporterem gazu na rynki całej Europy²⁸. Gaz niezbędny do dalszej transformacji energetycznej oraz do wzmocnienia pozycji eksportera gazu ziemnego w Europie (co jest możliwe dzięki korzystnym cenom zaproponowanym przez partnera rosyjskiego) w dalszej kolejności będzie pozyskiwany dzięki pełniejszemu wykorzystaniu możliwości gazociągu Nord Stream I (55 mld m³ gazu ziemnego przepustowości) oraz realizowanemu gazociągowi Nord Stream II (kolejne 55 mld m³ gazu ziemnego przepustowości)²⁹. Dodatkowe zabezpieczenie mają pełnić niemieckie plany budowy terminali LNG na wybrzeżu Morza Północnego oraz Morza Bałtyckiego, które poza potencjalną dywersyfikacją (niezbędną przy wyczerpywaniu się holenderskich złóż gazu ziemnego)³⁰ umożliwi zakup skroplonego gazu ziemnego³¹, który Rosjanie sprzedają za pomocą swojego terminala LNG na Półwyspie Jamalskim³².

Kluczowym frontem dla Moskwy w walce o dalszą monopolizację środkowoeuropejskiego rynku gazu ziemnego jest więc budowa gazociągu Nord Stream II. Ten projekt jest rozwinięciem zrealizowanego już projektu Nord Stream I. Polega on na budowie magistrali o łącznej długości 1,2 tys. km łączącej Rosję oraz Niemcy z pominięciem tradycyjnych krajów tranzytowych (Białoruś, Ukraina, Słowacja, Polska, Czechy). Koszt inwestycji realizowanej przez Gazprom wynosi 9,5 mld euro. Europejskie koncerny energetyczne, to znaczy: niemieckie Uniper oraz Wintershall, francuski Engie, austriacki OMV, a także holenderski Shell zgodziły się zagwarantować współfinansowanie projektu w wysokości 5 mld euro³³.

Wewnątrz Unii Europejskiej stanowiska w sprawie budowy gazociągu Nord Stream II są podzielone. Pomimo tego oficjalne stanowisko całej Unii Europejskiej jako organizacji międzynarodowej na temat Nord Stream II jest zdecydowanie negatywne. Objawia się to w raporcie Komisji Spraw Zagranicznych Parlamentu Europejskiego, który ocenia budowę gazociągu jako zagrożenie dla rynku wewnętrznego Unii Europejskiej, a także jako działalność niezgodną z polityką energetyczną Unii Europejskiej (nastawionej na dywersyfikację źródeł pozyskiwania surowców)³⁴. Negatywne podejście do gazu jako

²⁷ <http://konradswirski.blog.tt.com.pl/7-mitow-energetyki-gazowej/> [dostęp: 4.01.2020].

²⁸ J. Wiech, op. cit., s. 64.

²⁹ Ibidem, s. 65.

³⁰ <https://biznesalert.pl/holandia-groningen-gaz-nord-stream-2/> [dostęp: 4.01.2020].

³¹ <https://www.energetyka24.com/niemcy-czarny-kon-europejskiego-ryнку-lng-analiza> [dostęp: 4.01.2020].

³² <https://biznesalert.pl/ise-sikora-rosyjskie-lng-analiza/> [dostęp: 4.01.2020].

³³ M. Ruszel, *Nord Stream to geopolityczny instrument polityki energetycznej*, Rzeszów 2016, s. 2.

³⁴ <https://www.money.pl/gospodarka/komisja-euoparlamentu-krytycznie-o-nord-stream-2-zwieksza-zalezosc-ue-od-rosji-6345955710937217a.html> [dostęp: 4.01.2020].

surowca nieodnawialnego jest też widoczne w decyzji Europejskiego Banku Inwestycyjnego, który zrezygnował z kredytowania inwestycji w infrastrukturę gazowniczą³⁵. Dzięki dyrektywie gazowej doszło także do potwierdzenia jurysdykcji przepisów Unii Europejskiej nad gazociągiem, który leży w wodach terytorialnych państw wchodzących w skład Unii Europejskiej, czemu przeciwni byli zarówno Niemcy, jak i Rosjanie³⁶. Dodatkowym ciosem w realizację gazociągu północnego była decyzja Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który 10 września 2019 r. stwierdził nieważność wcześniejszej decyzji Komisji Europejskiej w sprawie gazociągu OPAL. Gazociąg OPAL łączy wzdłuż zachodniej granicy Polski gazociągi Nord Stream I oraz potencjalnie Nord Stream II z systemem gazowym Czech oraz Słowacji. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej wchodzi *ex tunc* oraz działa *erga omnes*. W konsekwencji ogranicza możliwości przesyłowe dla Gazpromu o 50%, tym samym zmniejszając ekonomiczną opłacalność realizacji drugiej nitki gazociągu północnego³⁷.

W związku z tym 9.12.2019 r. Izba Reprezentantów, a 17.12.2019 r. amerykański Senat przyjęły budżet obronny (*National Defense Authorisation Act, NDAA*) na 2020 r., w którym zawarto sankcje wymierzone w gazociąg Nord Stream 2. Dotyczą one zagranicznych podmiotów, które świadomie sprzedały, wypożyczyły, dostarczyły statki lub ułatwiły (także transakcje finansowe) dostarczenie statków zaangażowanych w układanie rur dla gazociągów Nord Stream 2 na głębokości 30 m poniżej poziomu morza i niżej. Sankcje polegają na zamrożeniu aktywów, zablokowanie transakcji tych podmiotów oraz na odmowie wiz amerykańskich dla osób zaangażowanych. Pomimo faktu, że 90% gazociągu zostało już wybudowane, kluczowa dla projektu szwajcarsko-holenderska firma Allseas, będąca w posiadaniu statku służącego do układania rur gazociągu, odstąpiła od projektu³⁸. Według prezydenta Federacji Rosyjskiej Władymira Putina opóźni to oddanie gazociągu do użytku przynajmniej o rok³⁹.

Kolejną inwestycją dążącą do realizacji „konceptu runda” (tzn. budowy infrastruktury umożliwiającej przesył surowców na linii Zachód Europy – Federacja Rosyjska z ominięciem tradycyjnych krajów tranzytowych umiejscowionych w Europie Środkowo-Wschodniej) były plany infrastrukturalne związane z budową gazociągu South Stream I. Według planów z roku 2006 gazociąg miał pro-

³⁵ <https://biznesalert.pl/ebi-koniec-finansowania-infrastruktury-gazowej-energetyka/> [dostęp: 4.01.2020].

³⁶ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-02-21/nowelizacja-dyrektywy-gazowej-unijne-prawo-problemem-dla-nord-stream> [dostęp: 4.01.2020].

³⁷ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-09-11/cios-w-interesy-gazpromu-wyrok-tsue-w-sprawie-gazociagu-opal> [dostęp: 4.01.2020].

³⁸ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-18/sankcje-przeciw-nord-streamowi-2-w-budziecie-obronnym-usa> [dostęp: 4.01.2020].

³⁹ <https://energetyka24.com/kommersant-opoznienie-nord-stream-2-nie-zaszkozi-eksportowi-gazu> [dostęp: 14.01.2020].

wadzić z rosyjskiej części Kaukazu przez Morze Czarne do Bułgarii. Dalej miał się rozgałęziać w kierunku Półwyspu Apenińskiego oraz Wiednia. Planowana przepustowość wynosiła 63 mld m³ gazu ziemnego w skali roku. Pomimo wsparcia przedstawicieli państw, przez które miał przebiegać South Stream I, oraz austriackiej firmy naftowej OMV, projekt został zablokowany w wyniku postępowania prowadzonego przez Komisję Europejską w konsekwencji rosyjskiej agresji na Ukrainę⁴⁰.

Aby ominąć przeszkodę postawioną przez Komisję Europejską, rosyjscy decydenci zdecydowali się na realizację projektu o nazwie Turkish Stream I. Gazociąg Turkish Stream I w swoim pierwotnym założeniu miał łączyć rosyjskie złoża gazu ziemnego znad Morza Czarnego z rynkiem tureckim. Z uwagi na fakt, że Republika Turecka znajduje się poza granicami Unii Europejskiej, całe przedsięwzięcie ma charakter umowy bilateralnej pomiędzy Moskwą a Ankarą i jest realizowane przez rosyjski Gazprom⁴¹. Z powodu wspomnianej porażki projektu South Stream I pojawiły się pomysły, aby po ukończeniu realizacji gazociągu tureckiego (co miało miejsce na przełomie grudnia 2019 i styczniu 2020 r.) zrealizować projekt Turkish Stream II. Według opublikowanych planów, miałyby to być odnoga gazociągu tureckiego prowadząca przez Bułgarię do rynków Unii Europejskiej⁴². Potencjalna realizacja unijnej odnogi Turkish Stream I byłaby kolejnym narzędziem wpływu na Unie Europejską. Ponadto osłabiałaby pozycję negocjacyjną Ukrainy w trakcie negocjacji tranzytowych z Federacją Rosyjską.

Konflikt pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą rozpoczęty aneksją Półwyspu Krymskiego oraz akcjami zbrojnymi w Donbasie zaskutkowało dotkliwymi sankcjami dla gospodarki rosyjskiej (uzależnionej od eksportu surowców naturalnych). W ich konsekwencji rosyjscy decydenci zapowiedzieli wielkie otwarcie na Azję, mające polegać na dywersyfikacji kierunków eksportu. Flagowym projektem została budowa ukończonego w grudniu 2019 r. gazociągu Siła Syberii. Gazociąg biegnie z dotąd niewydobywanych złóż Czajadńskiego, wzdłuż rzeki Amur do terytorium Chińskiej Republiki Ludowej. Docelowo gazociąg ma mieć możliwość przesyłu 38 mld m³ gazu ziemnego w skali roku. W pierwszym roku po jego wybudowaniu przesył wynosi 5 mld m³ gazu ziemnego.

Inwestycja jest szczególnie ciekawa, ponieważ według finansistów z rosyjskiego banku inwestycyjny Sberbank CIB ma z punktu widzenia ekonomicznego być nieoptymalna. Z uwagi na niekorzystne warunki geologiczne, budowę infrastruktury gazowniczej od podstaw oraz samą strukturę gazu (duża ilość helu) koszt budowy tego gazociągu oficjalnie miał wynieść 55 mld dol., chociaż anali-

⁴⁰ <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-245fd36d-a1df-4a61-8d13-bac411b824a3/c/npw2013208> [dostęp: 10.01.2020].

⁴¹ <https://energetyka24.com/erdogan-i-putin-otworzyli-gazociag-turkish-stream> [dostęp: 10.01.2020].

⁴² <https://biznesalert.pl/turkish-stream-2-analiza/> [dostęp: 10.01.2020].

tycy szacują, że koszty wzrosły do 70 mld dol.⁴³ Jedynym importerem przesyłanego gazu jest chińskie przedsiębiorstwo (o charakterze monopolisty) CNPC. To stawia Gazprom w odwrotnej sytuacji niż na drugim krańcu Eurazji. Na zachodzie Gazprom przez długi czas był jedynym dostawcą, mającym wiele rynków zbytu. Na wschodzie ma jeden rynek zbytu, gdy CNPC ma wiele opcji importu (zwłaszcza bogaty w złoża gazu ziemnego Turkmenistan)⁴⁴. W ten sposób dążenie do dywersyfikacji kierunków eksportu, mające na celu poprawę sytuacji gospodarczej Federacji Rosyjskiej, może uwikłać Kreml w ciężkie negocjacje oraz trudny i mało opłacalny handel z Pekinem.

Warte wspomnienia są plany prezentowane przez rosyjskiego Ministra Energii Aleksandra Nowaka w związku z branżą wydobywania węgla. W roku 2018 rosyjscy górnicy wydobyli 440 mln t węgla. Jako że na całym świecie (poza Unią Europejską) popyt na węgiel wciąż rośnie, Rosjanie planują zwiększyć swoje wydobycie do 550 mln t węgla⁴⁵. Aby ułatwić sprzedaż, budują nowe nabrzeża węglowe w portach Murmańska oraz St. Petersburga⁴⁶. Dotychczas około połowa rosyjskiego wydobycia szła na eksport, z czego połowa eksportu była kierowana do krajów Unii Europejskiej (głównie Republiki Federalnych Niemiec oraz Rzeczypospolitej Polski). W latach 2007–2017 eksport rosyjskiego węgla na teren Unii Europejskiej wzrósł o 16,5%. Ponadto jako kierunek eksportu istotne są Ukraina, Republika Turecka oraz kraje Azji Środkowej⁴⁷.

Analizując politykę energetyczną Federacji Rosyjskiej, należy pamiętać, że jest ona nierozdzielnie związana z interesem politycznym Moskwy, co – mam nadzieję – pokazałem w niniejszym tekście. Umocowany w rosyjskiej tradycji silny system prezydencki gwarantuje stabilność polityczną kraju, co otwiera perspektywę inwestycji o długim czasie zwrotu. Ponadto przykłady realizacji projektów gazociągów północnych oraz gazociągu Siła Syberii ilustrują obecny w Rosji prymat celów politycznych, nad celami natury ekonomicznej. Na zakończenie przytoczę słowa Piotra Woźniaka, prezesa PGNiG w latach 2016–2020: „co najmniej 20 do 30% z tego, co płaci za gaz każdy Polak idzie wprost na finansowanie, kompleksu armijnego, jak mówią Rosjanie o rosyjskich siłach zbrojnych”⁴⁸.

⁴³ <https://www.energetyka24.com/putin-odkrecil-kurek-zalezności-od-chin-po-co-rosji-nieoplacalna-sila-syberii> [dostęp: 10.01.2020].

⁴⁴ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-12-05/watla-sila-syberii-uruchomienie-pierwszego-gazociagu-z-rosji> [dostęp: 10.01.2020].

⁴⁵ [https://spidersweb.pl/bizblog/import-węgla-z-rosji-polskie-kopalnie/function%20link\(\)%20%7B%20%20%20%20\[native%20code\]%7D](https://spidersweb.pl/bizblog/import-węgla-z-rosji-polskie-kopalnie/function%20link()%20%7B%20%20%20%20[native%20code]%7D) [dostęp: 10.01.2020].

⁴⁶ <https://energia.rp.pl/surowce-i-paliwa/wegiel/18332-polska-węglowa-nadzieja-rosji> [dostęp: 10.01.2020].

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ <https://www.pap.pl/aktualności/news%2C565717%2Cprezes-pgnig-20-30-proc-z-kazdego-polskiego-rachunku-za-gaz-idzie-na> [dostęp: 10.01.2020].

Bibliografia

Prace zwarte

- Konuńczku W., *Najlepszy sojusznik Rosji*, Warszawa 2012.
- Krajewski A., *Krew cywilizacji: biografia ropy naftowej*, Kraków 2018.
- Maciążek P., *Stawka większa niż gaz*, Warszawa 2018.
- Raport Najwyższej Izby Kontroli, nr 19/2013/P/11/184.
- Ruszel M., *Nord Stream to geopolityczny instrument polityki energetycznej*, Rzeszów 2016.
- Szafrański A., *Prawo Energetyczne, wartości i instrumenty ich realizacji. Źródła prawa energetycznego*, Warszawa 2014.
- Wiech J., *Energiewende: nowe niemieckie imperium*, Warszawa 2019.

Źródła internetowe

- Erdogan i Putin otworzyli gazociąg Turkish Stream*, www.energetyka24.com/erdogan-i-putin-otworzyli-gazociag-turkish-stream
- Gaz System zapotrzebowanie na usługę przesyłową*, www.biznesalert.pl/wp-content/cache/thumbnails/2019/01/Gaz-System-zapotrzebowanie-na-usluge-przesylowa-do-2040-roku-590x2000.
- Import węgla z Rosji*, [www.spidersweb.pl/bizblog/import-węgla-z-rosji-polskie-kopalnie/function%20link\(\)%20%7B%20%20%20%20\[native%20code\]%7D](http://www.spidersweb.pl/bizblog/import-węgla-z-rosji-polskie-kopalnie/function%20link()%20%7B%20%20%20%20[native%20code]%7D).
- Komisja Europejska krytycznie o Nord Stream 2*, www.money.pl/gospodarka/komisja-europarlamentu-krytycznie-o-nord-stream-2-zwieksza-zaleznosc-u-e-od-rosji-6345955710937217a.html.
- Nowelizacja dyrektywy gazowej*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-02-21/novelizacja-dyrektywy-gazowej-unijne-prawo-problemem-dla-nord-stream.
- Opóźnienie Nord Steam 2 nie zaszkodzi eksportowi gazu*, www.energetyka24.com/kommiersant-opoznienie-nord-stream-2-nie-zaszkodzi-eksportowi-gazu.
- Polska chwilowo bez rosyjskiego gazu*, www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/polska-chwilowo-bez-rosyjskiego-gazu/.
- Polska węglową nadzieją Rosji*, www.energia.rp.pl/surowce-i-paliwa/wegiel/18332-polska-weglowa-nadzieja-rosji.
- Prezes PGNiG: 20–30% każdego polskiego rachunku na gaz idzie na rosyjską armię*, www.pap.pl/aktualnosci/news%2C565717%2Cprezes-pgnig-20-30-proc-z-kazdego-polskiego-rachunku-za-gaz-idzie-na.
- Przypadkowe problemy gazociągu jamalskiego*, www.energetyka24.com/przypadkowe-problemy-gazociagu-jamalskiego-w-przededniu-wizyty-trump-a-w-polsce-komentarz.

Putin odkręcił kurek zależności od Chin, www.energetyka24.com/putin-odkrecil-kurek-zalezności-od-chin-po-co-rosji-nieoplacalna-sila-syberii.

Sankcje przeciw Nord Stream 2 w budżecie obronnym USA, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-18/sankcje-przeciw-nord-streamowi-2-w-budziecie-obronnym-usa.

Turkis Stream 2 analiza, www.biznesalert.pl/turkish-stream-2-analiza/.

Ulubiony Niemiec Kremla, www.energetyka24.com/ulubiony-niemiec-kremla-czyli-rosyjska-kariera-gerharda-schrdera-komentarz.

Wątpa Siła Syberii, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-12-05/watla-sila-syberii-uruchomienie-pierwszego-gazociagu-z-rosji.

Energy in the service of the foreign policy of the Russian Federation

Summary

The article deals with the role occupied by energy resources in the international policy of the Russian Federation. In the first part of the article there is a discussion of the general historical background. This is followed by a detailed description of the development of the energy infrastructure built during the existence of the USSR. This is followed by a description of situations in which Moscow has used energy resources to influence policies of third countries. The last part of the article deals with the recently completed and further constructed energy infrastructure.

Key words: Russian foreign policy, Russian energy, Nord Stream